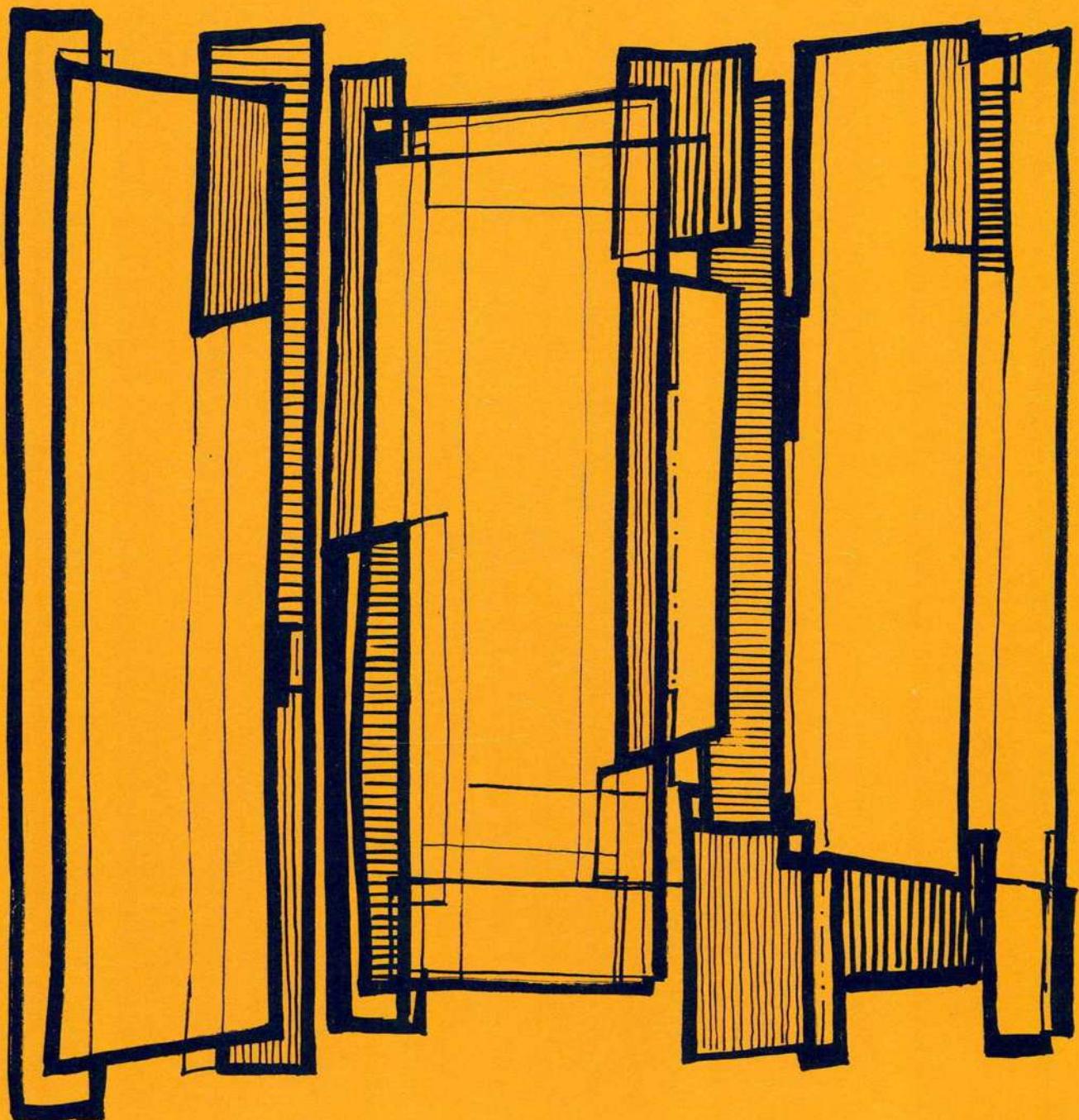

1983

radio scola

Cuntegn 298 «Nos utschals cantadurs», 1. part
da Gion Balzer Casanova

299 «Nos utschals cantadurs», 2. part
da Gion Balzer Casanova

radio scola

Organ ufizial da la Cumissiùn da Radioscòla CRR
(Cuminànce Rumàntscha da Radio a Televisiùn)

Anada 30, 1983, nr. 3

Ediziùn digl Radio Rumàntscha Cuira

Abunamaint frs. 12.– / 6 carnets ad on

pustaztgüns d'abunamaint a carnets singuls en da drizar agl post
da programs, veia digl teater 1, 7000 Cuira, tel. 081/229566

Cuvearta da Jacques Guidon

Tains d'emissiùn mintgame igls gliendesgis (a la gievgia sesur la
repetiziùn) segl 2. program da radio a sen la lengia 1 digl radiotele-
fon a las 9.05–9.35 uras

Cumissiùn da Radioscòla

Cristian Joos, president a rapraschiant digl radio, 7000 Cuira,
tel. 081/229566

Niculin Bezzola, mag. primar, 7502 Bever, tel. 082/65138

Richard Cavigelli, scol. sec., 7130 Glion, tel. 086/22694

Gion Clopath, scol. primar, 7099 Trin, tel. 081/381559

Claudio Gustin, inspecter, 7531 Sta. Maria, tel. 082/85305

Mario Jegher, scol. sec., 7451 Tinizong, tel. 081/741724

Augustin Manetsch, scol. sec., 7180 Mustér, tel. 086/75332

Cumissiùn redacciunala

Cristian Joos, coordinatur a raspunsavel par l'ediziùn

Richard Cavigelli, 7130 Glion, tel. 086/22694

Rico Falett, 7551 Sent, tel. 084/91032

Mario Jegher, 7451 Tinizong, tel. 081/741724

Sin via

Mond alla laver per elaborar in carnet sur dils utschals cantadurs eran autur e redactur aunc buca diltut pertscharts en tgei mund plein smarvegl ch'els serendien. Ussa ch'il resultat schai avon nus ner sin alv e perfin en colur sperein nus da saver leventar il smarvegl per quellas creatiras era tier nos collegas che vegnan confruntai cun quei tema en scola. Ton lessin nus puntuar ordavon: Nossa contribuziun ei buc in mied sistematic per tractar ils utschals. Nossa purschida vul esser ina paletta da pusseivladads co ins savess enrihir l'instrucziun en historia naturala. Nies mein ei quel che buca numis e noziuns duessen dominar quei tema, mobein la muntada dils utschals enteifer la scaffizun. Quei vul bein dir ch'ils utschals

duein vegnir tractai en lur ambient, pertgei mo leu han els lur impurtonza.

Las differentas illustraziuns ein patertgadas sco cumpletaziun da quei che nos collegas han già elaborau sez. Ils dessegns d'utschals, fatgs apostas per quella emissiùn, san vegnir integrali a moda fetg differenta. Mo era la canzun da Flurin Camathias/Gion Balzer Casanova vegn seguir a legrar scolars e scolast e sa forsa dar ad els curascha da seprofundar en quella materia schi captivonta. Per ch'ei resti buca tier la teoria vein nus allegau entgins exempels pratics co il scolar sa vegnir activaus en favur dalla protecziun dils utschals.

Ed ussa, bien success!

Richard Cavigelli

Cuntegn e datas d'emissiùn

18-4-83

Nos utschals cantadurs, 1. part
da Gion Balzer Casanova

dalla

21-4-83

4. classa ensi

2-5-83

Nos utschals cantadurs, 2. part
da Gion Balzer Casanova

5-5-83

Las duas emissiuns tractan surtut il cant da nos utschals. Cun agid da plirs exempels vul igl autur introducir igl auditur en quella materia. Il carnet less ultra da quei completer las emissiuns cun porscher material d'approfundar quei tema buc aschi sempel.

Avis:

Ils fecls en colur, aschuntai el carnet, san ins retrer gratuitamein per l'entira classa. Adressa: Stampa Romontscha, 7180 Mustér, tel. 086/75441

Ils dessegns ein vegni mess a disposiziun dalla FUNDAZIUN PRO LAAX e quei gratuitamein. Bien engraziament.

Dessegns: Hans Schmid, Tumein

Nos utschals cantadurs

da Gion Balzer Casanova

Introduzion

Il mund dils utschals ei in mund plein miraclas. Ins enconuscha entochen ussa pli che 8500 differentas specias da quels bials e nizeivels animals. Contem-plein nus scadina da quellas specias en detagi, lu vesein nus con fascinonta che mintga ovra dalla natira ei.

Ils pli pigns utschals ch'ei dat, ils colibris, ein buca bia pli gronds ch'in tavaun. Quella creatira aunc schi pintga posseda plemas ed alas e sgola cun ina spertadad considerabla. Cumpareglein nus il pli pign utschchi cun il pli grond ch'ei dat vesein nus danavamein con multifara che la natira ei en siu esser. Il pli grond utschchi ch'ei dat, il strut, contonscha ina grondezia da bunamein treis meters. Sia peisa contonscha biebein treis quintals.

El decuors da milliuns dad onns ein entginas specias d'utschals s'adattai completamein allas relaziuns da lur contuorn. Nus anflein utschals el desiert dalla Sahara, mo era elllas zonas las pli freidas dil mund leusi elllas immensas tendas glacialas dalla regiun arctica ed antarctica. Ei dat utschals che sfunsan tochen 70 meters ell'aua per anflar leu lur vivonda. Auters puspei fan catscha sin lur preda ell'aria e quei cun ina spertadad ed exactedad strusch capeivla per nus. Dacuort han misiraziuns exactas d'ina gruppa d'ornitologs mussau ch'in falcun sa contonscher en siu sgol da catscha ina spertadad da biebein 350 kilometers per ura.

Ferton che certas specias d'utschals secumentan cun star adina el medem liug – jeu patratgel cheu vid il maset, la merlotscha, il parfinchel e.a. – vegnan auters tschaffai igl atun d'in grond malraus. La finala bandunan els nossa cuntrada, prendend en cumpra ils strapazs d'in grond viadi colligiaus cun gronds prighels. Il record da distanza prestan las hirundellas da riva, las qualas traversan igl Ozean atlantic, suenter haver bandunau lur plaz da cuar elllas regiuns da Grönlanda, e sgolan silsuunter en direcziun dallas rivas occidentalas dall'Africa tochen lunsch siaden elllas pli freidas regiuns antarcticas. Pia in viadi da biebein 40 000 kilometers! In utschchi sgola en in onn bunamein entuorn il mund.

Naturalmein ei era il secuntener da mintga specia d'utschals puspei fetg differents. La moda e maniera da viver e habitat ei el mund dils utschals in tema vast ed instructiv. Jeu less dar in exempl d'entgins utschals indigens che ein enconuschents als biars. Ferton ch'il pasler secumenta cun in igniv relativamein sempel enzanua sut ina grunda, risguardond

nuotzun il contuorn enqueraan ils figliarels ed il fu-stget da feglia ditg in liug schurmegiau avon che entscheiver cun la construcziun da sia avdonza. Observar tals utschals pretendta consequentamein dapli pazienza e rutina. Ferton ch'ils pigns utschalets ord la famiglia dils masets e dil cuacotschna selegran d'in igniv cauld e lom ston ils descendants dil pitgarel secumentar cun in letg dir e freid; lur dormitori consista gie mo ord brustgas da miscalcas e tocca pintga da dascha. Il pli cumadeivel ei denton il cucu. El surlai igl entir problem da baghegiar igniv ad auters utschals. Inaga cu igl ei aschi lunsch, selubeschia dunna cucu, in mument adattau, d'uar en in igniv jester e la caussa ei rugalada per ella.

La natira reglescha

Malgrad ch'igl utschchi ei in animal fetg movibel sgola el buca semplamein en tutta libertad per la natira entuorn. Era el ei ligiaus pli u meins vid siu spazi vital. En quei spazi senezegia el dalla purschida da maglia che cunvegn ad el. Il maset blau enquera ils plugls sin la feglia digl ischi, la merlotscha trai siadora ils viarms che cuchegian ord la tiara, la hirundella va a catscha d'insects ell'aria, il cardelin ei setschentaus sin in cardun e pecla neuadora ils sems da quel. Biars utschals ein sez la preda e vivonda d'utschals pli gronds ch'els. Il sprer sepatrunescha d'in maset blau, il falcun va a catscha da hirundellas. Schizun utschals che paran dad haver negins inimitgs ston suttacumber: in stregn unviern, scart da vivonda, dattan era a quels utschals la frida mortala.

Utschals ventschi vegnan magliai dad auters utschals, dad uolps, da gats ni dad insects che reduceschan las creatiras a lur parts fundamentalas, a minerals organics e humus.

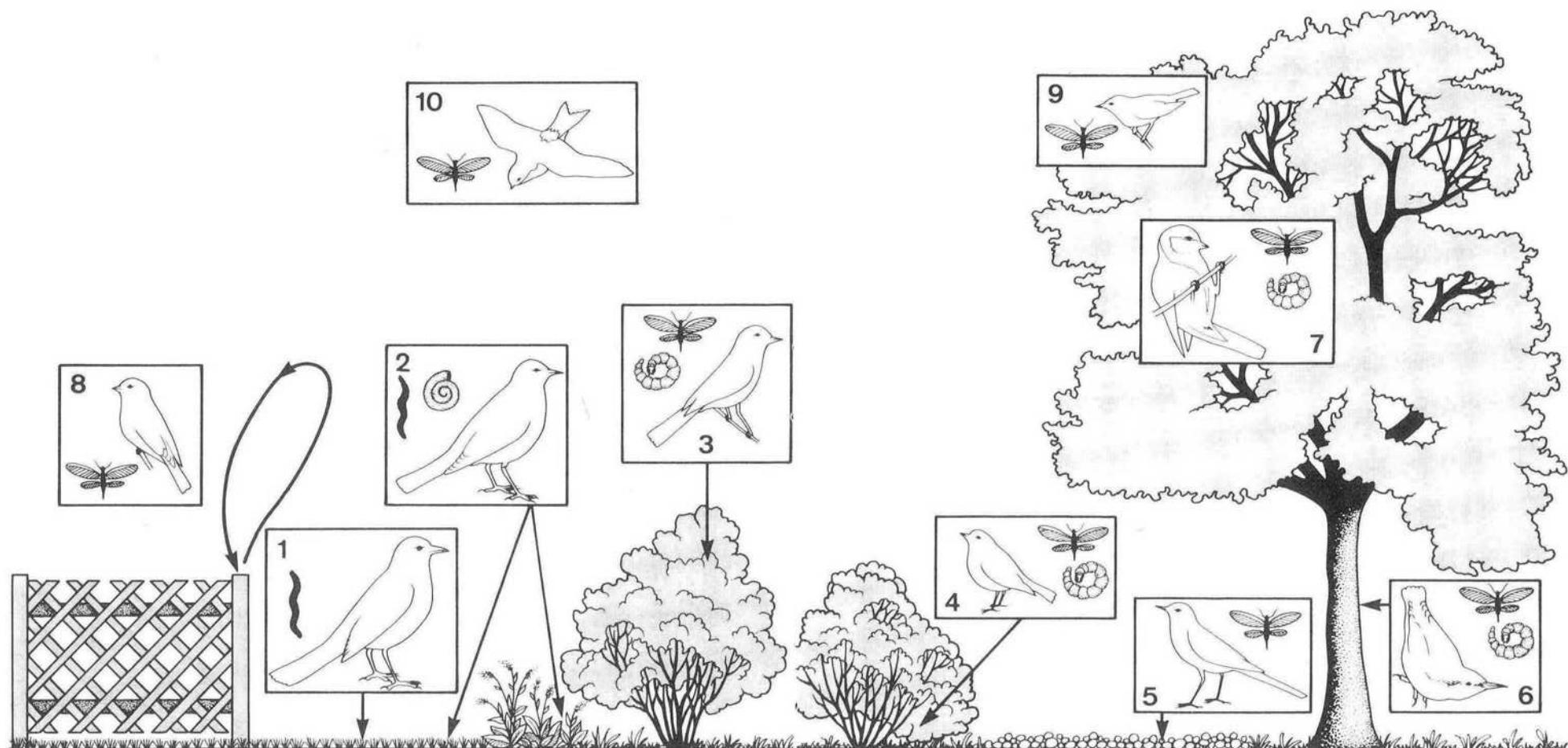
Igl utschchi sco indicatur per midadas ella natira

Igl utschchi ei, sco detg, ligiaus vid siu spazi vital. Ei la purschida da vivonda gronda, lu carmala quella neutier grondas roschas d'utschals. Da l'autra vart indichescha l'absenza dils utschals che quella purschida maunca, ni ch'ella ei reducida e tonscha mo per paucs. Sche singulas sorts d'utschals ein buca pli da veser mutta quei ch'ei hagi dau midadas egl ambient. Savens ei il carstgaun la cuolpa ch'igl ambient dils utschals vegn midaus ni schizun destruius.

Loghens preferi per encuir vivonda

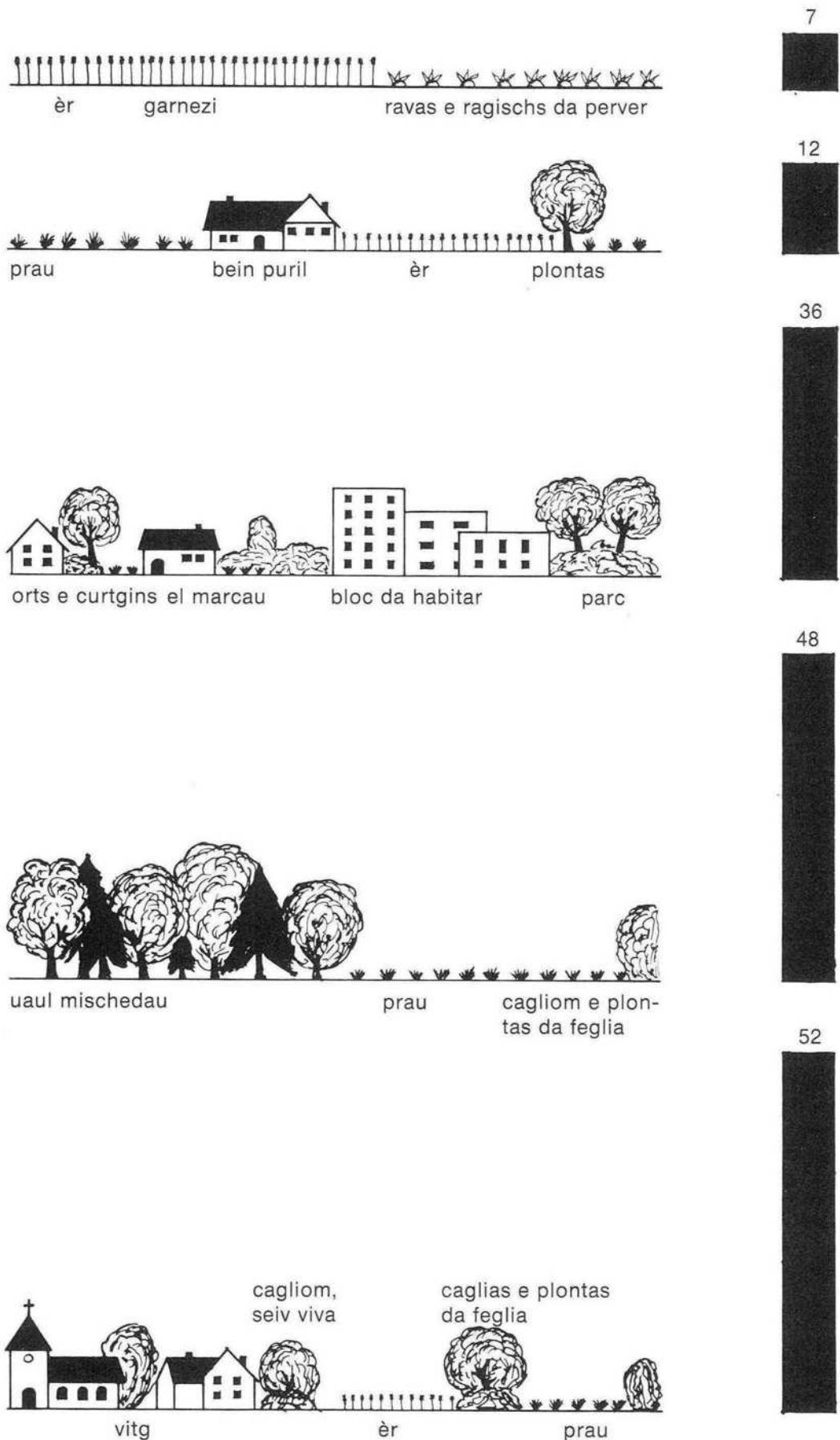
Mintga specia d'utschals ha ses loghens preferi per encuir lur vivonda. Pli varionta che la vegetaziun ei e pli ch'il diember d'utschals che secasan en quei ambient crescha. En uauls mischedai dat ei dapli sorts d'utschals che en uauls mo da guilas ni mo da feglia. Las pli biaras sorts d'utschals vesein nus en loghens nua che uauls sebrattan cun pastiras; dat ei cheu aunc bahgetgs, parcs, flums ni laghets, lu duess quei revier porscher suttetg a numerusas sorts d'utschals.

Loghens preferi per encuir vivonda dad entgins utschals cantadurs che pervesan
lur pigns cun insects e cun autra vermaneglia

Pli reha e varionta la cultira e meglier ch'ella sa dar suttetg a nos utschals

(Sorts d'utschals per km²)

Fuormas da bec d'entgins utschals cantadurs e lur vivonda principala

1

2

3

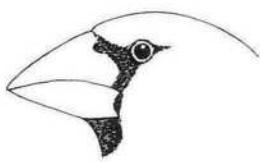
4

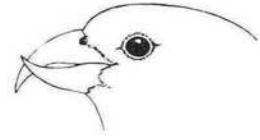
5

6

7

Concurrenza per plazs da far igniv

Sche nus pendein si casets d'utschals en in uaul sche savein nus constatar ch'il diember d'utschals crescha considerablamein. Quei ei denton mo lu il cass, sch'e dat era avunda da magliar pils utschals en quei contuorn. Contemplein nus il spazi vital da nos utschals cantadurs sche savein nus constatar pliras sorts dad utschals da specia parentada che vivan in sper l'auter. Sper il tschetschapera savein nus era observar il maset blau ed il maset d'uaul e quei schegie che quels treis ein concurrents enten encuir lur plazs da far igniv. Era lur vivonda ei circa da medema natira. Observein nus exactamein il cunfar da quels utschallets, savein nus constatar entginas differenzas ella moda da viver da quels masets. Il maset d'uaul ed il maset blau san far lur igniv aschia che la ruosna dil sgol ei memia pintga pil tschetschapera ch'ei in stel pli gronds. Il maset d'uaul fa era siu igniv en sfendaglias ni en ruosnas giun plaun, en cuschas ni sut ragischs en. La singula specia sa s'adattar alla natira aschia ch'ella po, per gronda part, surviver el combat cun ses cumpogns pli fermes.

Pertgei contan ils utschals?

Ei dat enconuschents scrutaturs dalla natira ch'ein aunc oz dil mein ch'ils utschals contien perquei ch'els vulan demonstrar lur buna luna, lur plascher da viver, ni forsa era – quei ch'ei plitost ina mentalidad dil carstgaun – far impressiun als auters cun lur habilitads musicalas. Quella idea aunc schi simpatica stuein nus metter en damonda. Igl utschi viva sco forsa negina autra creatira permanentamein en prighel. Siu ambient vegn destruius cuntuadamein, aschia ch'el ha veramein negin motiv pli da selegrar. La teoria ch'igl utschi conti instinctivamein ei per nus plitost capeivla. Igl instinct artau sforza igl utschi tier certas reacziuns, consequentamein ha el neginas autras letgas. La creatira aunc falombra vegn dirigida digl instinct che dictescha ad el co el ha da secunten per saver surviver. Instinctivamein cloma el ses geniturs e visa aschia sil fatg: «Jeu vai fom, jeu sun cheu, dei da magliar a mi.» El fa quei cun in clom; el schula per l'empremia gada en sia veta.

En principi savein nus distinguier treis differents cloms ni cants digl utschi.

a) Clom da fom

Gia tier quei clom relativamein sempel dat ei variazions. Aschia enconuscha per semeglia il parfinchel gia en sia emprema fasa da sia veta dus differents cloms da fom: Digl emprem clom fa el diever aschiditg ch'el sesanfla aunc egl igniv; il secund clom drova el suenter siu emprem sgol. Ils biars utschals visan cul medem clom ils auters, ch'els hagien anflau enzanua nutriment.

b) Clom da carmalar

Quei cant savess ins era numnar cant da revier. Cun quel communichescha igl utschi per ordinari ch'el occupeschi in cert territori. Siu revier vegn el era a defender en cass da basegns. Plinavon giavina igl utschi l'utschala cun siu clom da revier. Igl utschi plidentau interpretescha differentamein il clom da carmalar. Ferton ch'il clom animescha e giavina neutier l'utschala, scatscha il medem clom auters utschals masculins, essend ch'igl utschi di claramein: «Cheu sun jeu da casa!»

c) Clom d'avertiment

Per il scolar ei l'expressiun 'clom d'alarm' pli capeivla. Igl emprem utschi che catta enzanua in prighel dat alarm. Per ordinari ei quei tun cuorts, agitaus e gits. Inagada dau alarm, dattan ils ulteriurs utschals vinavon la nova e svaneschan el segir. In dils pli enconuschents utschals cun in clom da prighel fetg sviluppau ei la sgagia. Buca per nuot vegn ella era numnada la polizia d'uaul.

Co san ins emprender d'enconuscher pli tgunsch ils utschals cun agid da lur cant?

- Sco regla fundamentala vala: pli discrets ch'il vestgiu digl utschi ei e pli intensivs ed artistics siu cant. Il polischet per semeglia ha in clom fetg recent e ferm che stat en negina relaziun cun sia postura fina e siu vestgiu sempel.
- Fustgets e figliarels possedan in vestgiu discret; els ein denton buns cantadurs.
- Il prelat ha in bi vestgiu, ina biala cumparsa, mo siu cant ei plitost mediochers.
- La hazla cun sia postura fina ed eleganta, cun sias bialas plemas metalisadas ei buca gest ina fina cantadura. Teidla e cumpareglia!
- Ei il cant melodius, plitost plauns e capeivels, lu retracta ei per ordinari d'in utschi empau pli grond. Per semeglia d'in dalla famiglia dils tuorsch (merlotscha, tuorsch cantadur e.a.).
- Vul ti emprender d'enconuscher utschals cun agid da lur cant, lu stos ti prender peda. Ei drova gronda pazientzia e buca il davos udida musicala. Entscheiva cun exempels levs ch'ein capeivels (merlotscha) e stai sche pusseivel vid ina famiglia, tochen che ti enconuscas quella cun ina certa segirtad.
- En plirs cudischs d'utschals ei vegniu fatg l'emprova da descriver lur cant cun agid da silbas. Il success ei denton dapertut pli u meins buc cuntenteivels, essend ch'il lungatg digl utschi exista pil solit buca ord silbas vocalas sco tier il carstgaun.
- Pindellas sonoras prestan en quei grau meglier agid. Grazia alla tecnica eis ei oz relativamein lev da registrar e silsuunter reproducir il cant digl utschi. Enzatgei dil meglier e detg mudest el prezi ei ina pindella sonora, fatga digl enconuschen scrutatur svizzer Hans A. Traber. Ti survegnas quei mied d'instrucziun «SO SINGEN UNSERE VÖGEL» tier Ex libris. Il text aschuntau ei medemamein fetg instructivs.

Interessants exempels musicals cul cant dils utschals

Emprovas d'imitar il cant dils utschals van probabel anavos tochen agl origin dil carstgaun insumma. Quei ch'ei buca gartegiau da descriver cun silbas, han plirs cumpionists empraua da sligiar cun agid dils segns da notas. Quels experiments ein denton era gartegiai mo per part, essend ch'ils utschals contan en tontas variazions. Plinavon ein ils intervals aschi pigns e crodan en schi gronda spertadad, ch'igl ei strusch pusseivel da fixar quei cun notas. Ina excepcion fa en quei grau mo il cucu, il qual conta per

ordinari ses dus tuns en intervals d'ina pintga terza. Il cumpionist virtuos Ludwig van Beethoven ha integrat en sia sinfonia numera 6 entgins tactes cun cant dad utschals. L'ovra, plitost enconuschenta sut il num «Pastorale», finescha egl andante molto mosso cun ina zun interessanta inspiraziun. Ils davos tactes vegnan ornai cun il cant da treis utschals, numnada mein dalla luscheina, dalla cuacra e dil cucu. Igl experiment musical ei d'udir ell'emissiun dil Radioscola.

L. van Beethoven ord il «Pastorale». Il cant dil cucu ei d'udir senza difficultad.

luscheina

flauta

cresc.

oboa

clarinetta

quacra

cucu

Nums dils utschals sin ils fegls en colur (pagina 14 e 15)

1 il pasler da prada
il pasler champester
igl pasler da muntogna
igl grischùn da funs

2 il pasler da casa
il pasler chasan
igl pasler da tgesa
igl grischùn da tgea

3 il puppentgietschen
il gulacotschen
igl poppen-cotschen
igl gulacotschna

4 il figliarel da muntogna
il fögliarel da muntogna
igl figliarel da muntogna
igl figliarel da muntogna

5 il figliarel da faua
il föigliarel da god
igl figliarel da fo
igl figliarel da göld

6 il figliarel da salischs
il föigliarel da salsch
igl figliarel pitschen
igl figliarel da salesch

7 il fustget da spinatscha
il fus-chet da spinatscha
la fostgetta ordinaria
igl fustget da spinatscha

Co ins sa duvrar las illustraziuns

Ils fegls da colur ed ils ulteriurs fegls cun utschals ein vegni fatgs apostal digl artist Hans Schmid. A nus ha ei pariu impurtant da porscher als collegas bunas illustraziuns. Las illustraziuns en colur san ins retrer en plirs exemplars (gratuit) dalla Stampa Romontscha a Mustér. Ils ulteriurs dessegns san ins copiar e parter ora als scolars.

Secapescha che la gasetta Radioscola vul buca survir tut, ella less mo intimar ils collegas da s'occupar cun tals temas e surtut less

ella porscher bia material d'illustraziun ch'ei forsa buca adina a disposiziun en moda giavischada.

Cheu entgins impuls, co ins sa duvrar quellas illustraziuns:

- ils dessegns ner-alv san vegnir colurai
- singulas colurs d'in utschi san vegnir accentuadas
- ils scolars san colurar utschals ch'els han già viu
- ils dessegns san ins tagliar ora e completar els cun in text fatgs dils scolars, ni preparaus dil scolast
- damai ch'ils dessegns ein ualiti gronds ein els adattai per far ordlunder folias da projecziun

Conta tudi

Text: Fl. Camathias
Melodia: Gion B. Casanova

0 co ti con - tas bein, sgo - las schi sper - ta - mein,
Tgei bi, tgei grond pla - scher, en nies cur - tgin de ver,
0 can-ta - dur stu - pent, con - ta plein le - gher - ment.

sin nies tscher - scher flu - riu en bi ves - tgiu. Aud' jeu tiu cant so - nor
co ti fas tes ter - magls en flurs e cagls. Stai can - ta - dur cun mei
al bun - ta - dei - vel Diu ch'a tut scah fiu. En - se - men lein lu - dar

vegn in - can - taus miu cor: Con - ta miu car u - tschi, con - ta tu - di.
jeu ve - gnel or tier tei: Con - ta miu car u - tschi, con - ta tu - di.
gl'Al - tis - sim cun can - tar: Con - ta miu car u - tschi, con - ta tu - di.

Per Gion Andrea e ses consolars dalla 4. classa

Observer utschals – enzatgei che cudezza

Per ordinari entscheiva igl interess per nos utschals perquei ch'ins vul saver lur num. Per biars basta quei. Interessanta ed instructiva vegn l'ornitologia denton per lu, cura ch'ins vul saver empaup dapli. Cun entscheiver ad observar ils utschals e lur secuntener: co els vivan, schulan, co els baghegian igniv e train si lur pigns entscheiva igl interess per quei hobby.

Saver constatar per semeglia cu ins auda l'emprema gada il randunel da casa ei bia dapli che mo saver siu num. Las marveglia meinan igl interessau el liug nua ch'il randunel ei da casa. L'observaziun ei tuttenina buca mo casuala, ella daventa sapientiva. Ins entscheiva a s'interessar per dapli, lavura cun perspectiv e carnet da notizias. E bein la pli biala constataziun ei ch'ins vegn puspei cunsients con biala che la natira ei, con bein ch'ei fa dad esser mintgaton persuls e surtut con grondiusa che la scaffiziu ei.

Observa e cumpareglia

1) Cumpareglia la grondezia!

2) Observa la moda e maniera da semover e secuntener!

Il sturnel enquera la vivonda mond «a spass sil prau».

La ballontscha sbargata spert e cun gronda eleganza.

La merlotscha fa segliots cu ella va sin tscherca da vivonda.

Il polischet seglia svelt d'in rom a l'auter, tenend sia cuetta tut agradsi.

Parfinchels ein bia pli ruasseivels che masets e seglian buca entuorn schi gnarvus.

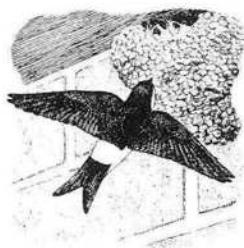
3) Observa il vestgiu e la fuorma dil tgierp!

Il maset d'uaul enconuschas ti immediat vid la sdrema alva sin la totona.

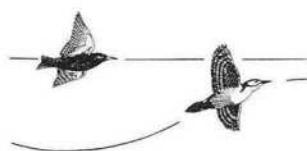

La hirundella da grunda (13 cm) ei pli pintga che la hirundella da zuler (19 cm). Cumpareglia vinavon: fuorma da cua, fuorma digl igniv, colur dil vestgiu.

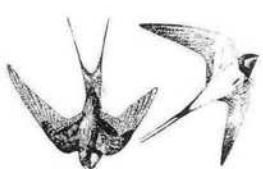

Igl utschi da strom enconuschas ti immediat vid siu vestgiu mellen. Era conta el adina d'in punct elevau anora. Siu cant ei buca da saver sbagliar cun quel d'in auter utschi.

4) Cumpareglia il sgol!

Sturnels sgolan adina en lingia horizontala; petgalenn e ballontscha sgolan en «undas»

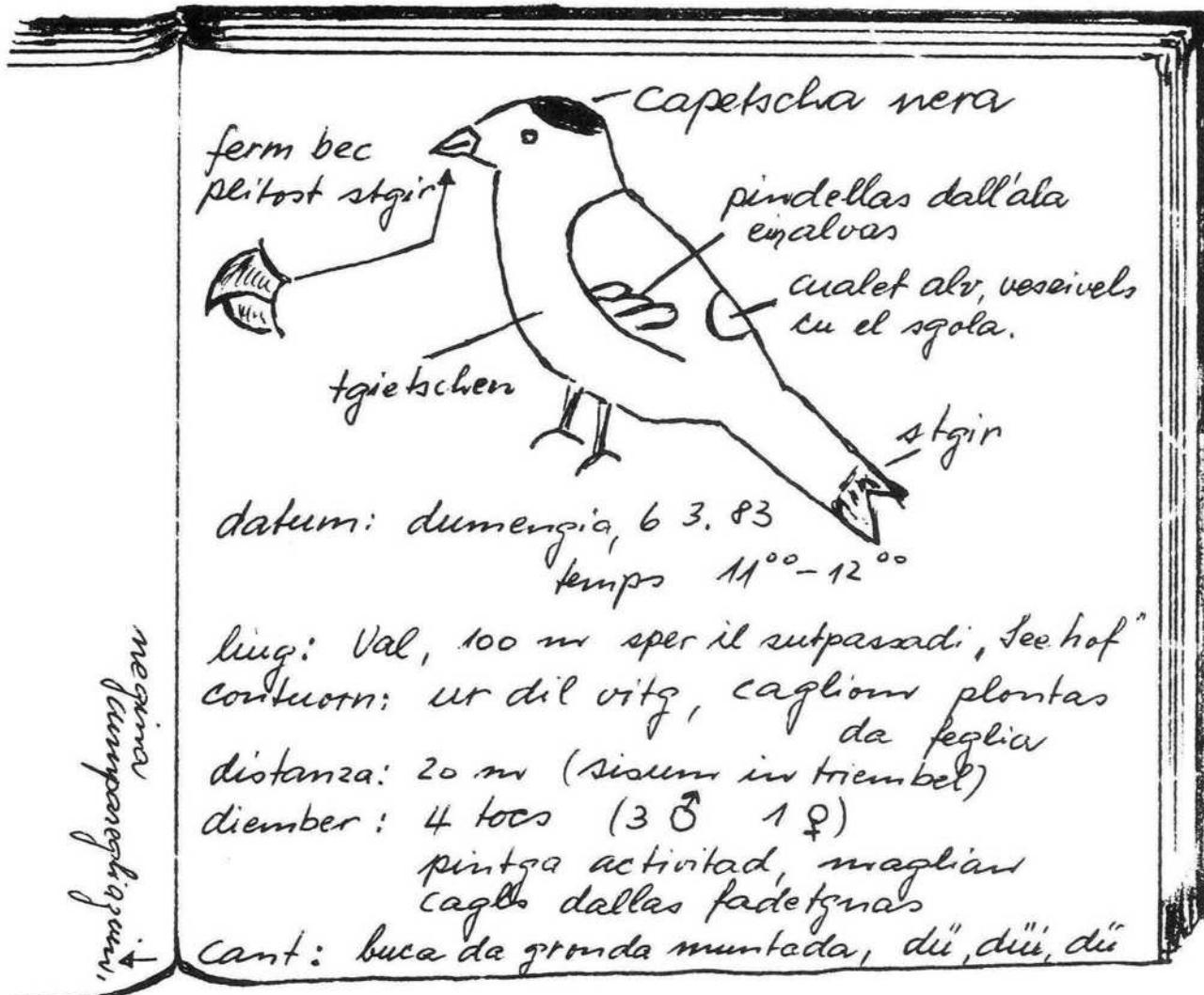

La hirundella sgola elegant e meins spert ch'il randunel. Ella setschenta sin fildiroms, tetgs-casa e.a.

Il randunel da casa sgola bia pli furibunt che la hirundella. El vesas ti buca a setschentar enzanua, muort sias combas fetg cuortas. Pil solit lai el resunar in sgargnem recent duront il sgol.

Aschia savess tiu carnet da notizias veser ora

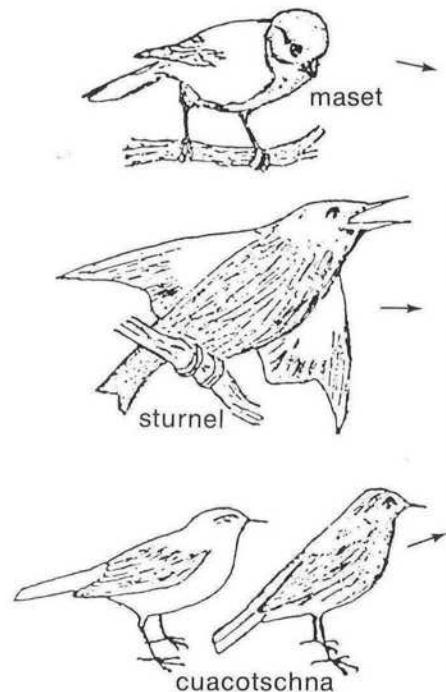
Tenor la descripziun retracta ei dil prelat, in bi utschi ch'ins sa tener endamen fetg bein. Ord il cudisch d'utschals anflas ti igl attest che tias observaziuns ein exactas e gestas. Igli ei veramein il prelat (pyrrhula pyrrhula), pil solit in utschi plitost spuretg, ch'enquera denton el temps da fom da dustar quella cun vegnir ella vischinanza dil vitg.

Calender d'utschals

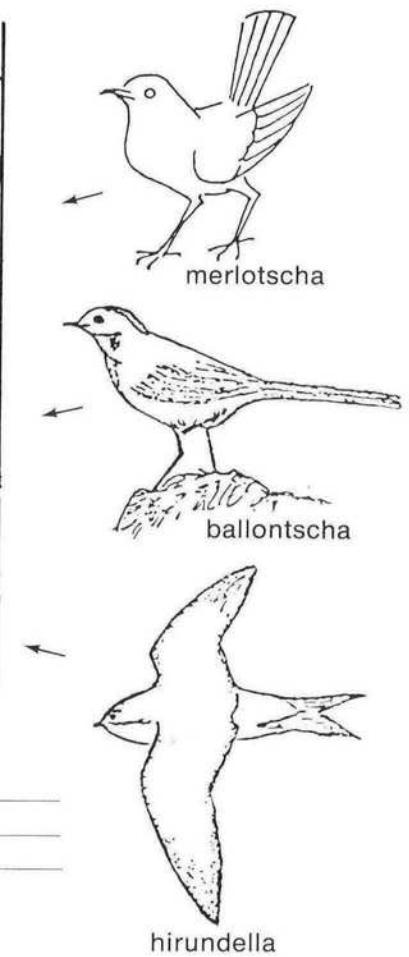
Liug d'observaziun: _____

Observader: _____

Spazi da viver: _____

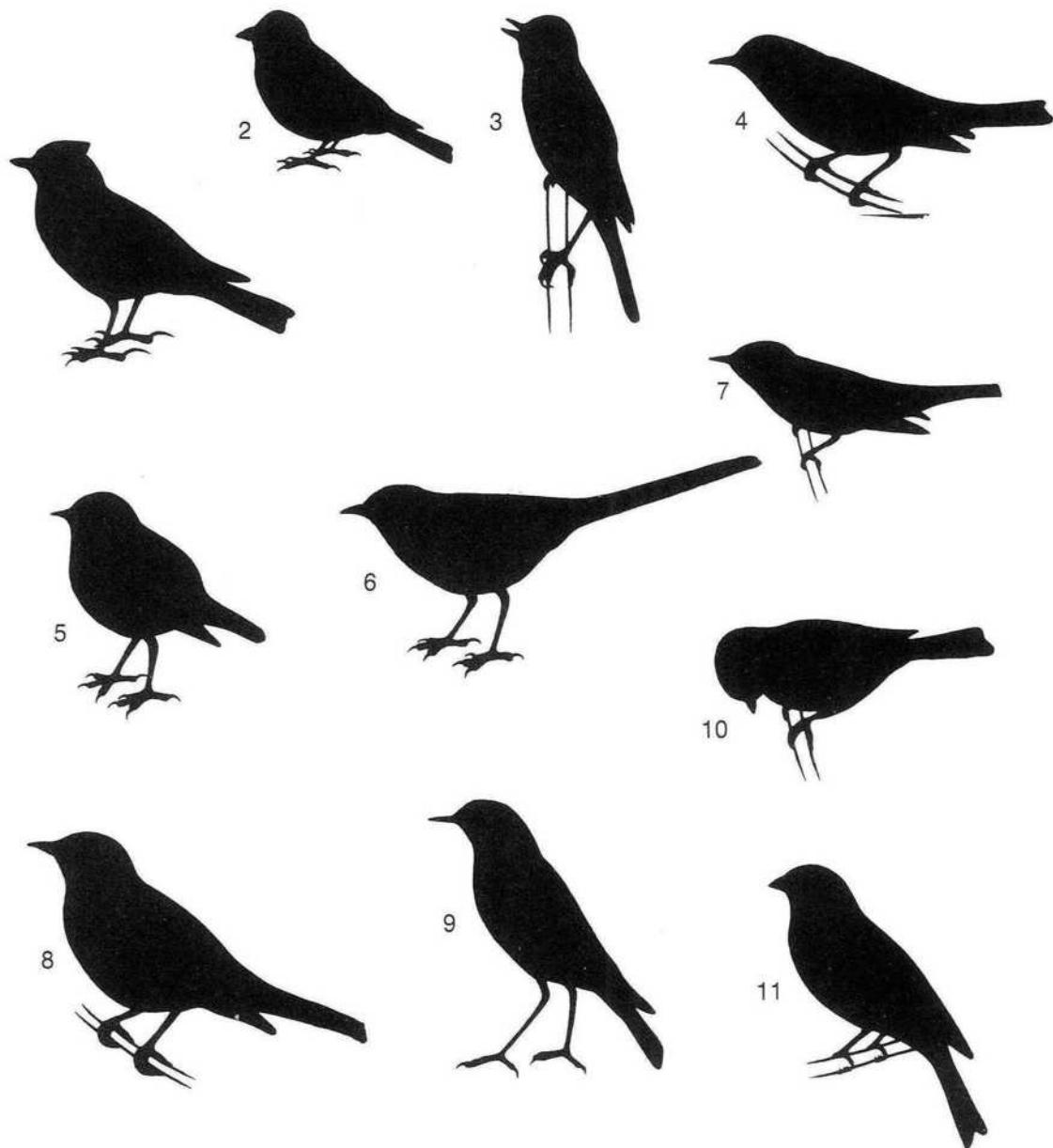
schaner	fevrer	mars	avrel	matg	zercladur	fenadur	uost	settember	october	november	december

Remarcas: _____

- observau
 - △ udiu a cantar
 - viu a baghegiar igniv
 - + viu a pver il pigs
- } segns per il calender

Siluetas d'entgins utschals cantadurs

1 _____

7 _____

2 _____

8 _____

3 _____

9 _____

4 _____

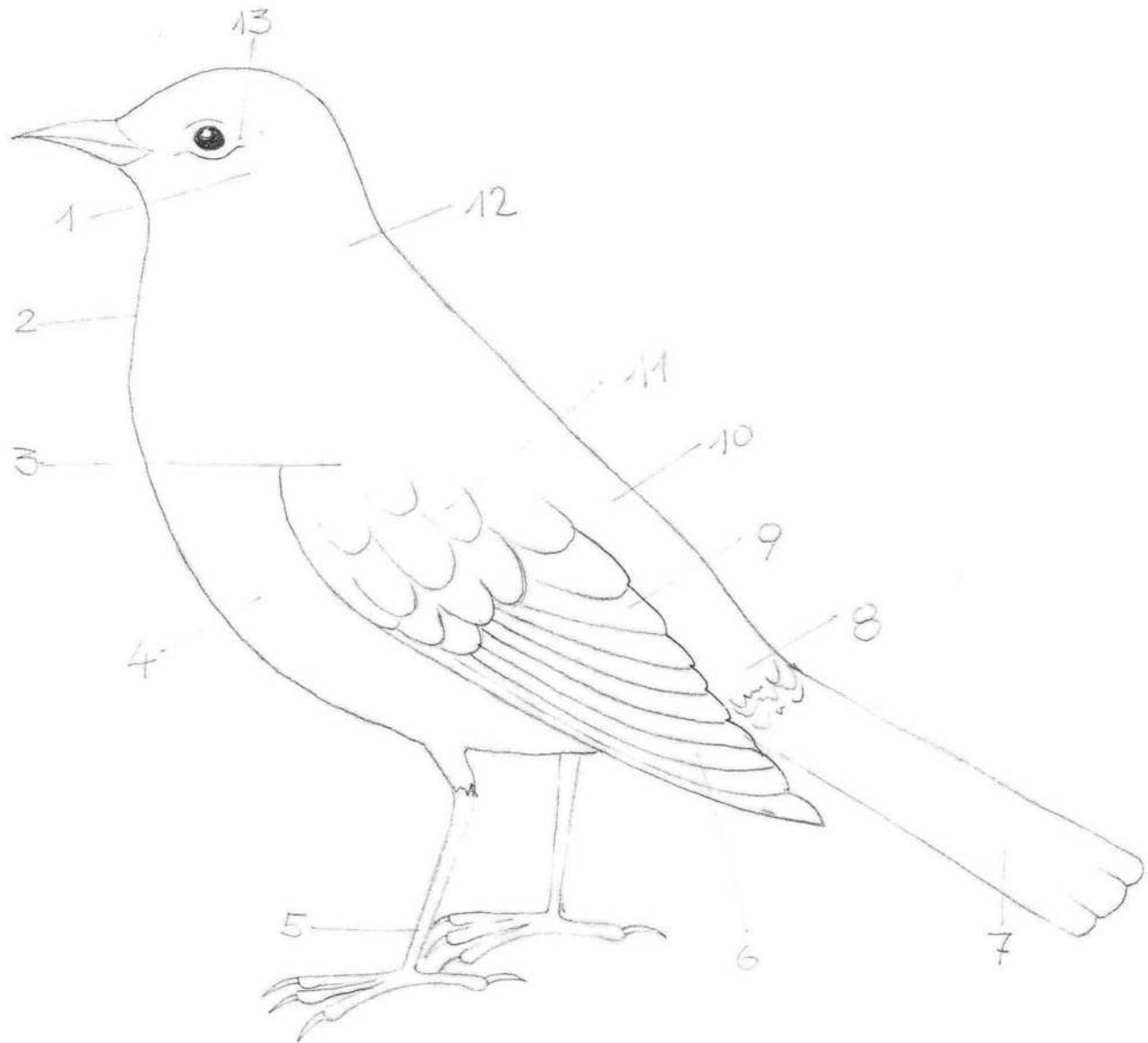
10 _____

5 _____

11 _____

6 _____

Las parts digl utschi

1 _____

8 _____

2 _____

9 _____

3 _____

10 _____

4 _____

11 _____

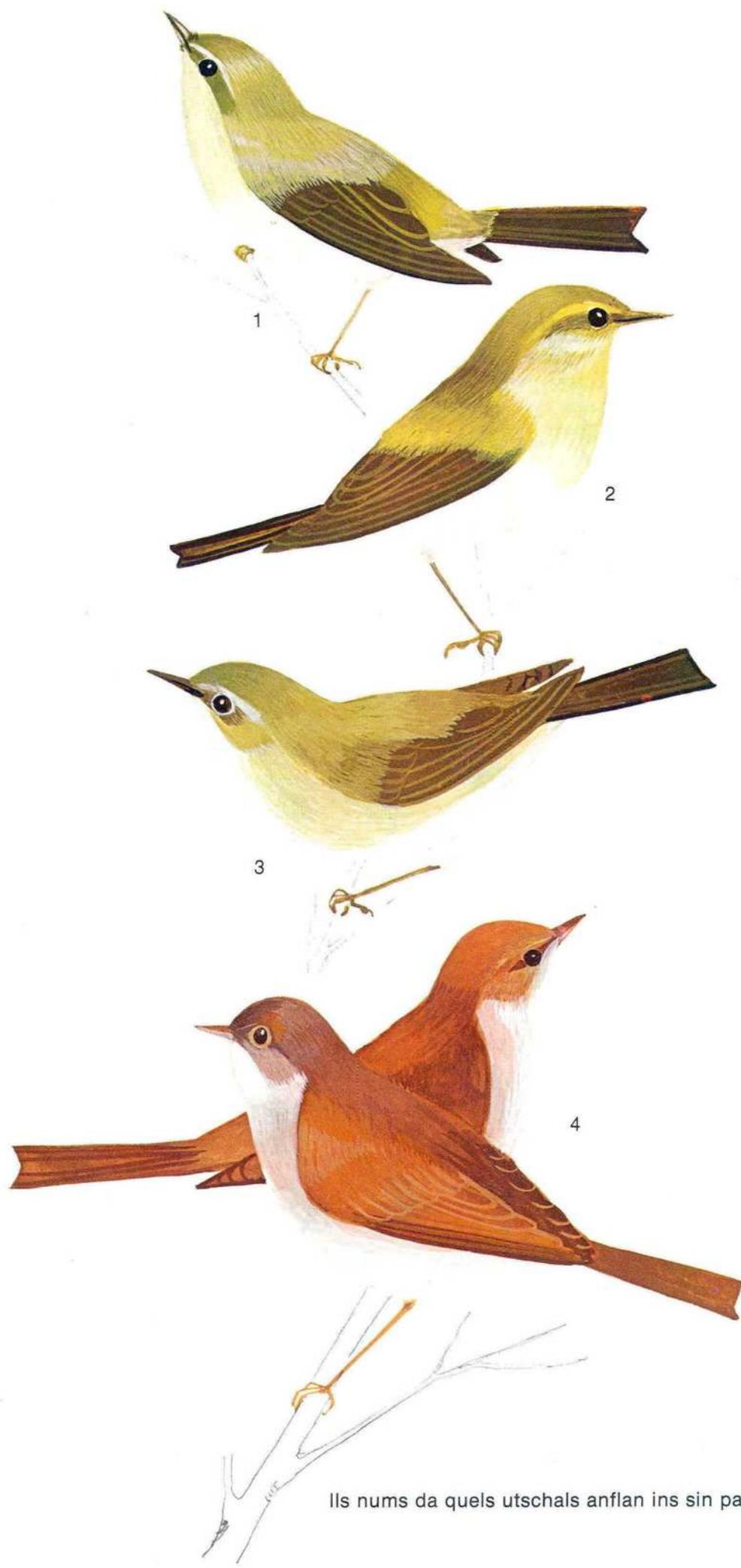
5 _____

12 _____

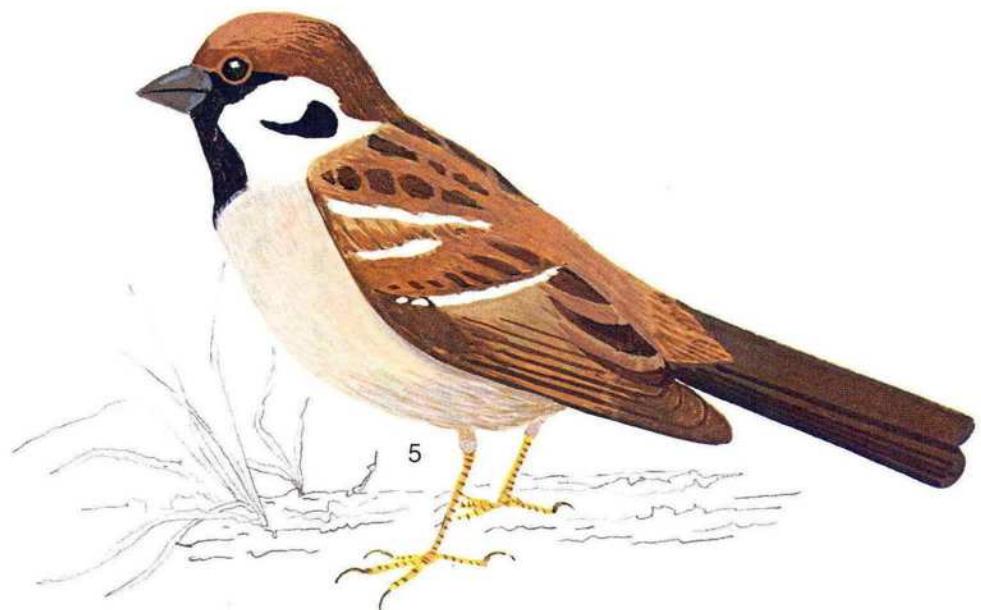
6 _____

13 _____

7 _____

Ils num's da quels utschals anflan ins sin pagina 6

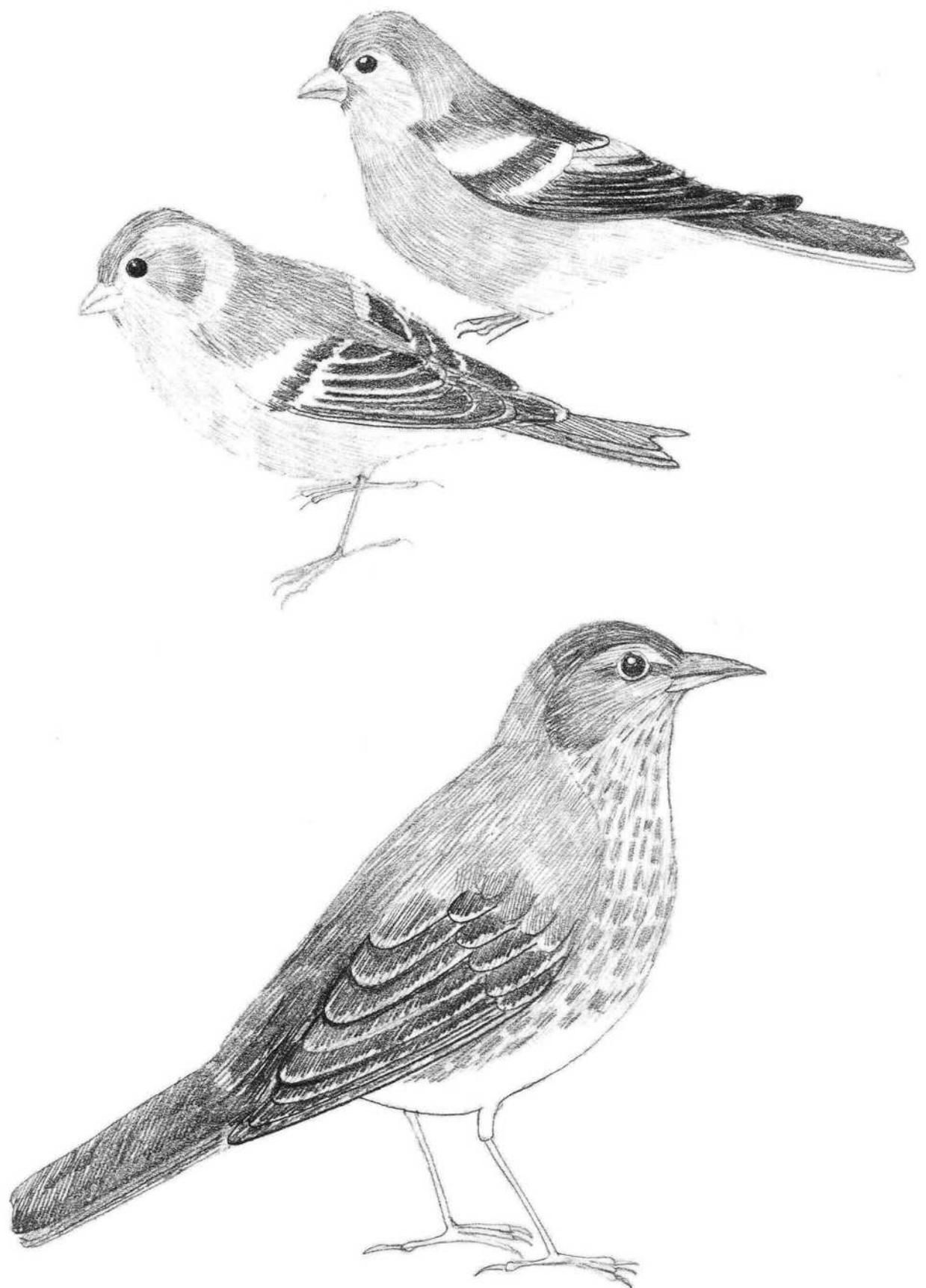
5

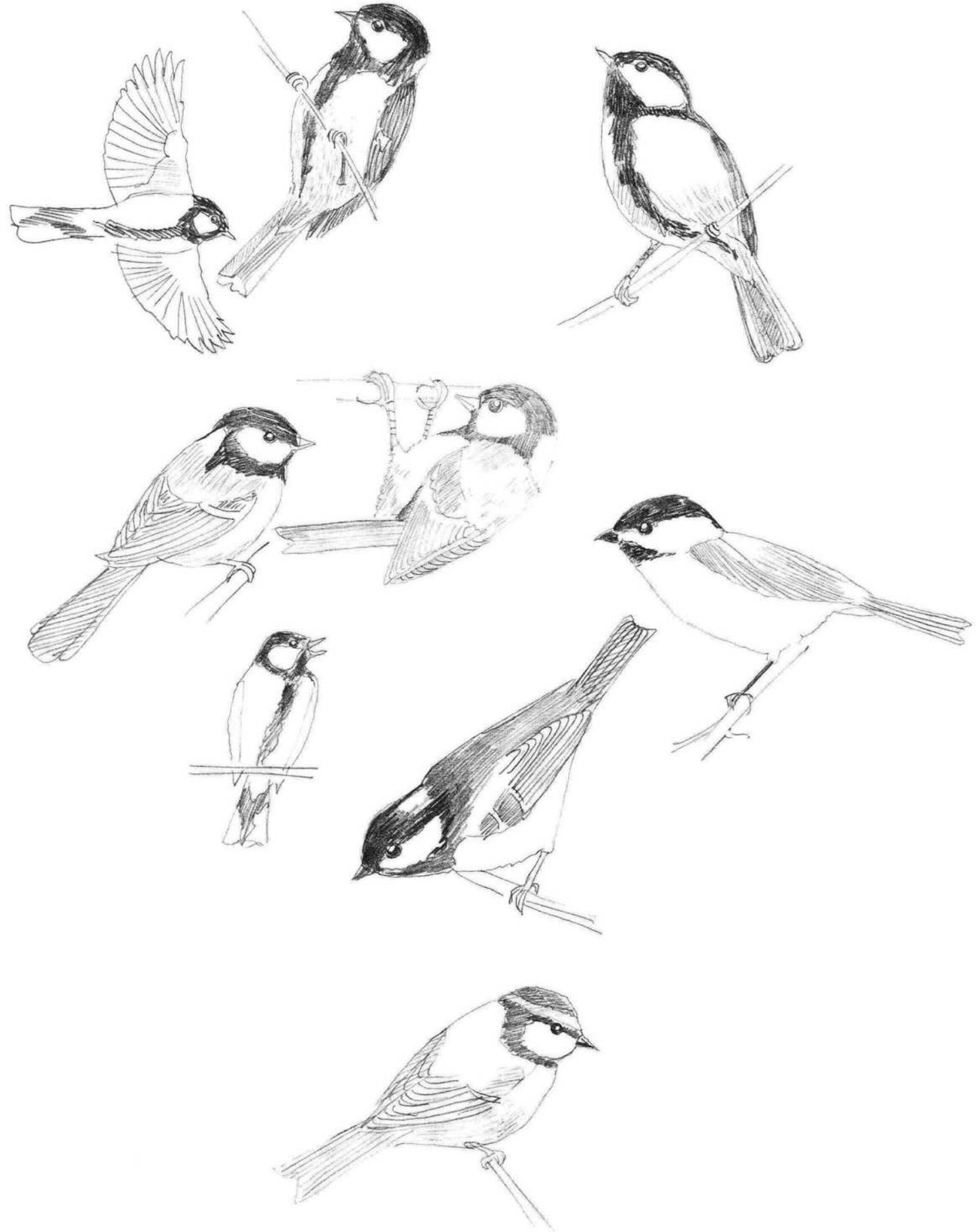

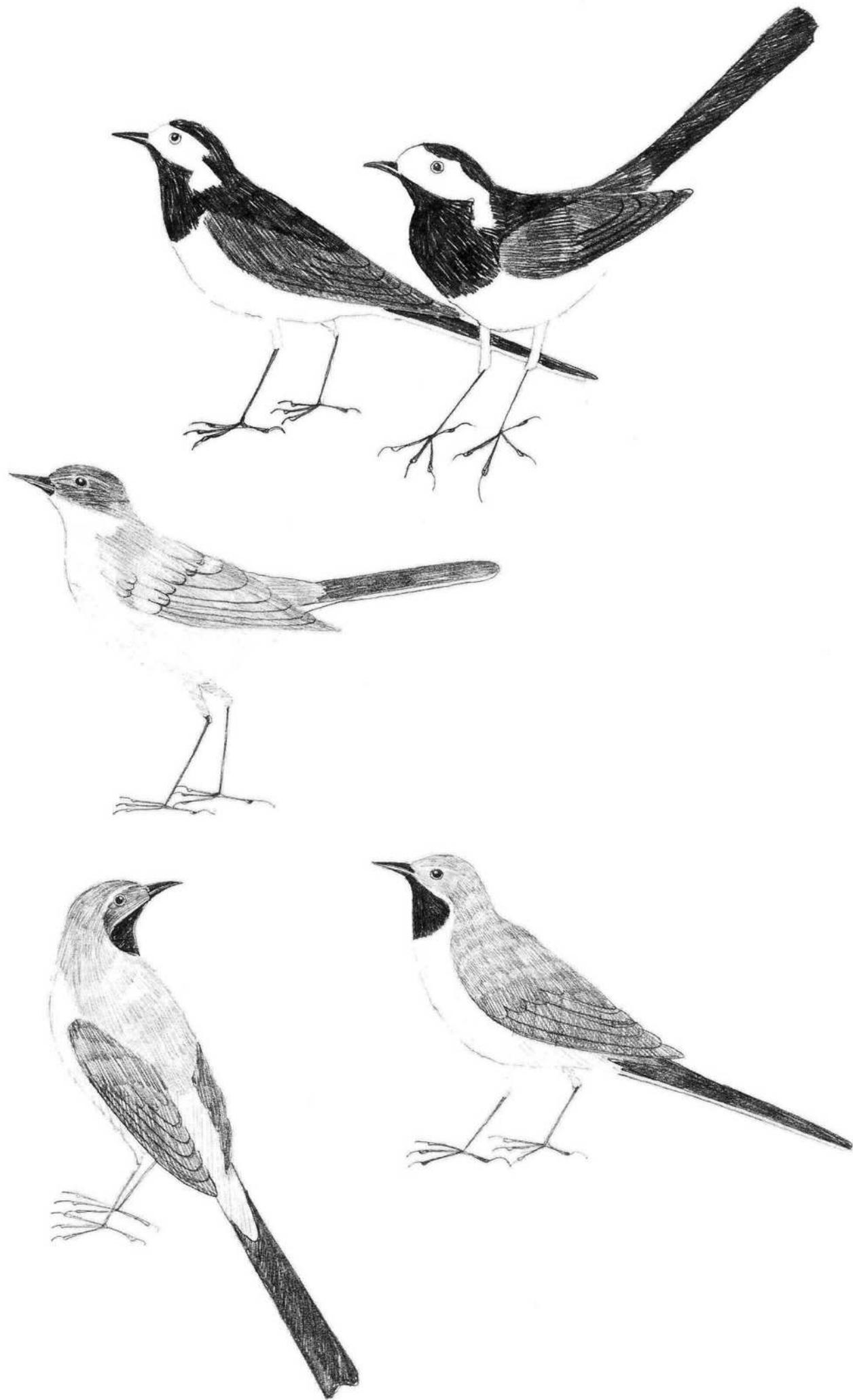
6

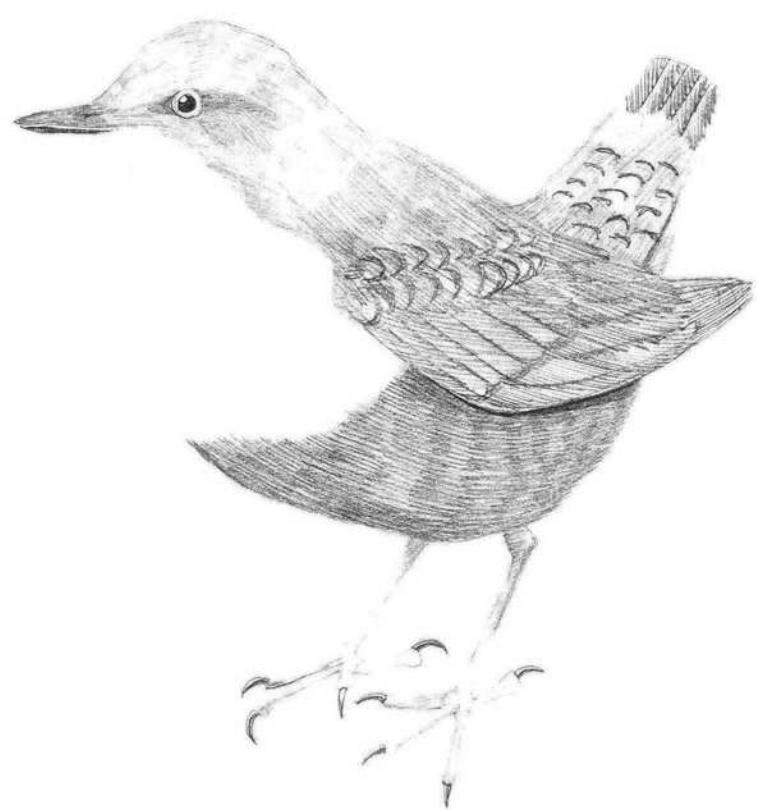
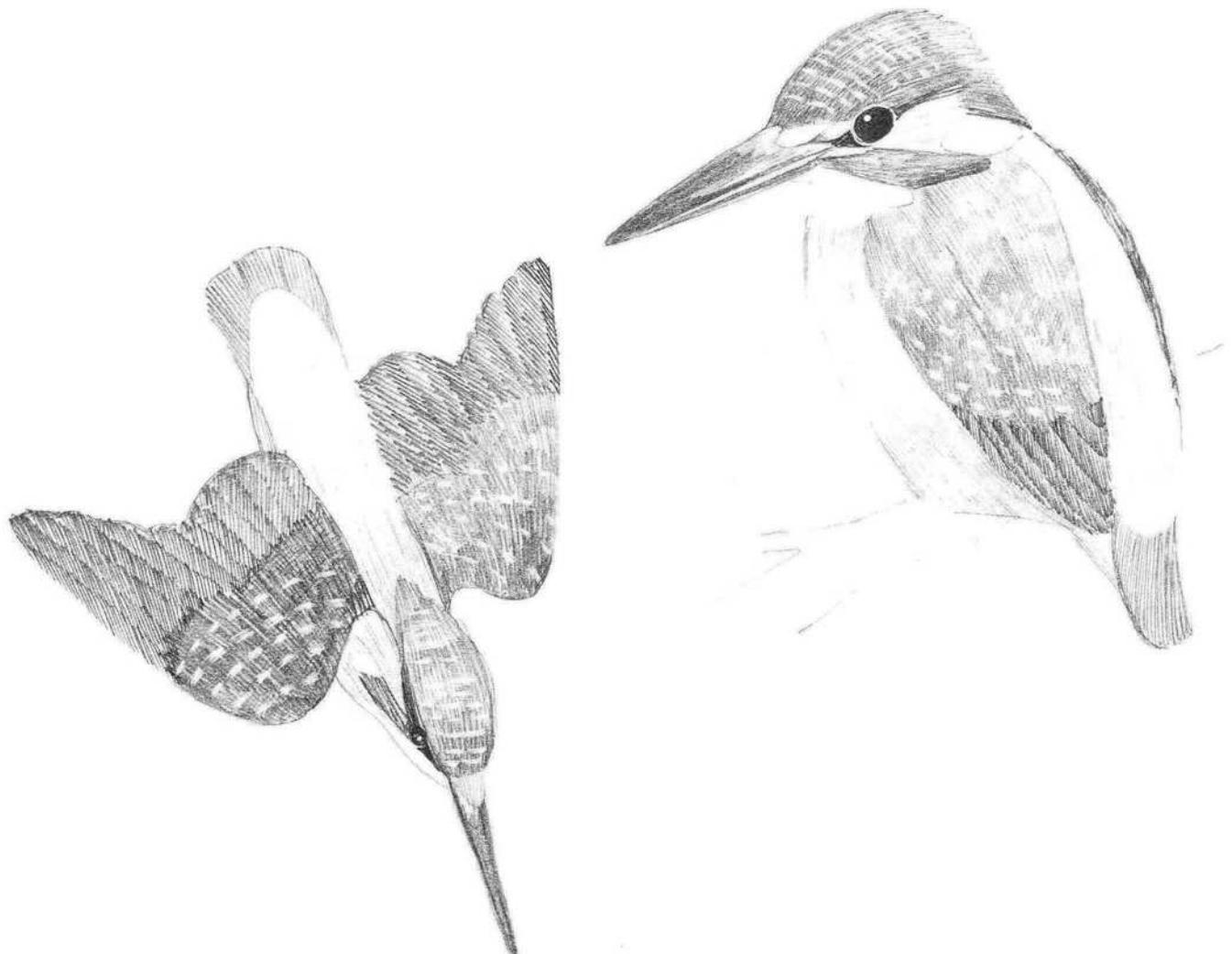

7

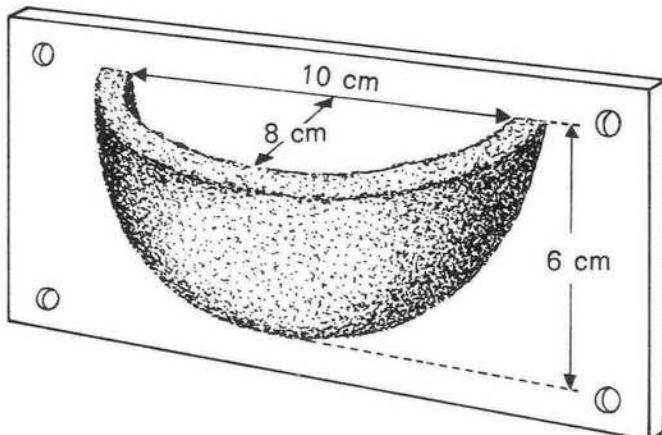
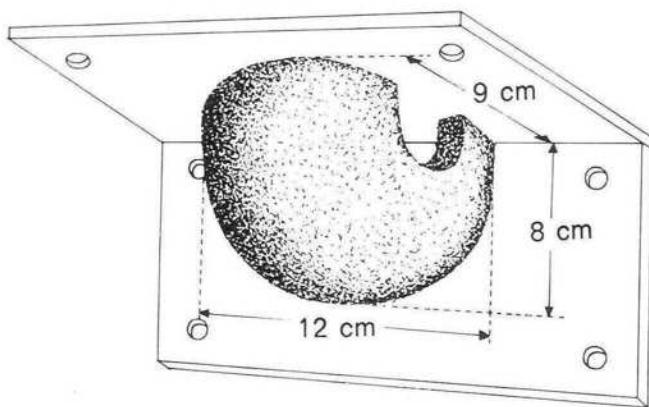
Lein schurmegiar nos utschals

Ina buna pusseivladad da sensibilisar affons e carschi tier pli bia interess per nos utschals porscha a nus il caset d'observerar tals. Construir casets cun scolars naven dalla 5avla classa ensi ei negin problem. Casets per observerar utschals han il grond avantatg ch'ins sa observerar bia meglier la fasa la pli activa digl utschi; numnadamein il temps nua ch'el baghegia igl igniv e trai si ses pigns. Quel ch'entscheiva a far da mintga caset ina pintga statistica da ses habitonts, selegra da saver compareglier igl observau cun quei che succeda egl onn suenter. Per ordinari eis ei il medem pèr che populescha puspei il caset.

Ei secapescha da sesez ch'ins observa ils utschals d'ina certa distanza anora. Era duei quei succeder en tutta ruasseivladad. Disturbis sin donn e cuost digl utschi caschunan gest il contrari da quei ch'ins vul contonscher. Igl atun vegn il caset schubergiaus da rudien. Ins allontanescha igl igniv ed interquera quel. Savens porta quei interessantas caussas alla glisch. Cun enorms problems da construir lur igniv vegnan nossas hirundellas confrontadas. Cun disfar quasi tut ils clavaus en nos vitgs han ins privau quels utschals

ordvart nizeivels da lur liug da habitar. Vias en ed entuorn il vitg ein vegnidas asfaltadas. Ina secunda nauscha consequenza per las hirundellas; ellas anflan negin material per construir lur ignivs. Ils numerus insecticids ch'il carstgaun drova deplorablamein ozildi ein la tiarza raschun che las hirundellas ein sminuidas grondamein els davos onns. Quei ei surtut il cass tier la hirundella da zuler.

Ignivs artificials ein perquei savens la davosa pusseivladad da possibilitar a nossas hirundellas da viver vinavon en nos vitgs. Igl observatori ornitolog a Sempach ha fatg en quei grau biara e buna laver. Ins sa retrer da leu ignivs artificials ch'ins sa fermar levamein sut la grunda. Ina aissa fermada empau pli a bass ch'igl igniv impedescha ch'ils excrements tartognan las preits-casa. La probabladad che hirundellas populeschien silsuenter tals ignivs ei fetg gronda. Co fuss ei cun ina emprova ni forsa aunc meglier ina acziun el vitg? Era sch'ins sto clamar en agid ils pompiers cun la scala gronda – ei vala la breigia da far l'emprova. Ils utschals drovan buca mo nus, nus duvrein era els!

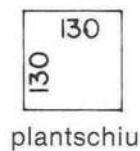
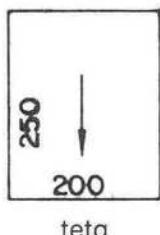
Igniv artificial per la hirundella da grunda. Essend che quellas vivan adina en colonias ston ins senz'auter montar plirs ignivs el medem liug. Per l'entschatta savess ins experimentar cun 3–5 ignivs, mettend quels 2 in sper l'auter, ils ulteriurs en ina distanza denter 1–3 m.

Igniv artificial per la hirundella da zuler. Igl ur sura digl igniv sto esser libers 5–6 cm dil plantschiura sura. Vid las duas differentas fuormas sas ti era distinguere las duas differentas specias da hirundellas. Ignivs da hirundellas da zuler vegnan savens era occupai d'auters utschals sco per semeglia dil cuacotschna da casa, dil sgnappamustgas grisch e dalla ballontscha.

Ils ignivs artificials ein da retrer tier:

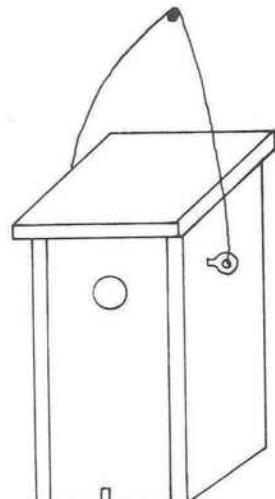
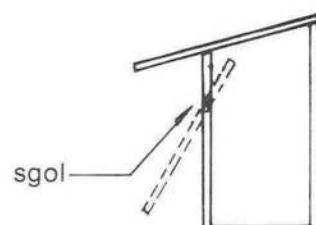
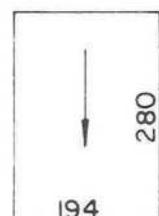
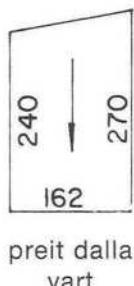
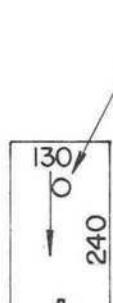
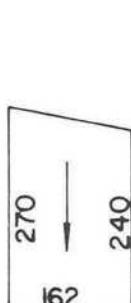
Schweizerische Vogelwarte
Nisthöhlenfabrikation
6402 Sempach

Caset per utschals pigns

mesira en mm

cuorsa dil lenn →

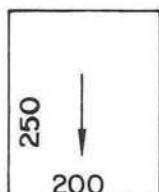
Material

- lenn stgein, 22 mm grossezia, splanau mo dalla vart ano
- guotas, 50 mm
- liquid per dar si al lenn (mo ordado)
- indrez da pender si, 2 strubas da crutsch serrau, 4,5×30/7
- corda sintetica per pender si il caset (dai buc en guotas ella plonta)

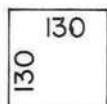
Diameter della ruosna dil sgol

26 mm per il maset blau e per il maset d'uaul,
32 mm per il maset grond e per il sgnappamustgas ner,
45 mm per il cuacotschna e per il pitgarel.

Caset per utschals pigns

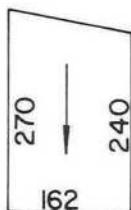
tetg

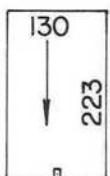
plantschiu

mesira en mm

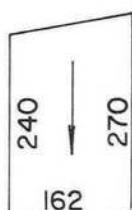
cuorsa dil lenn →

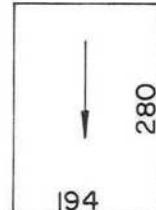
preit dalla
vart

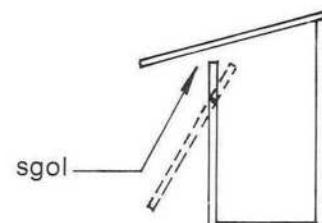
preit davon

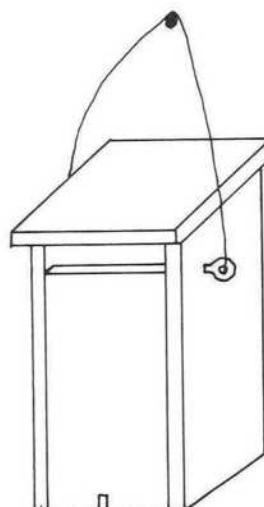
preit dalla
vart

preit davos

sgol

Material

- lenn stgein, 22 mm grossezia, splanau mo dalla vart ano
- guotas, 50 mm
- indrez da pender si: strubas cun crutsch serrau 4,5×30/7, corda sintetica per pender si il caset (schurmegia la plonta)
- liquid per dar si al lenn (mo ordado)

Ladezia dil sgol

26 mm per il maset blau e per il maset da paliu,
32 mm per il maset grond (tschetschapera),
45 mm per il cuacotschna e per il pitgarel.

Avantatgs: gats e fiergnas san buca sblundergiar igl igniv!

In ver cucu

da Luis Candinás

In ver cucu,
quel cont'adina mo cucu;
ei dat cucus – che vulan er' cantar,
sch'ei san buc quei, pilver – ei ston schluppar!

In ver cucu,
quel cont'adina mo cucu;
ei dat cucus – che san in tec pli bia,
san er' tschintschar e dian gie e na!

In ver cucu,
quel cont'adina mo cucu;
mo cert sucus che vulan buc tedlar,
ein scui sch'ei audan auters a cantar!

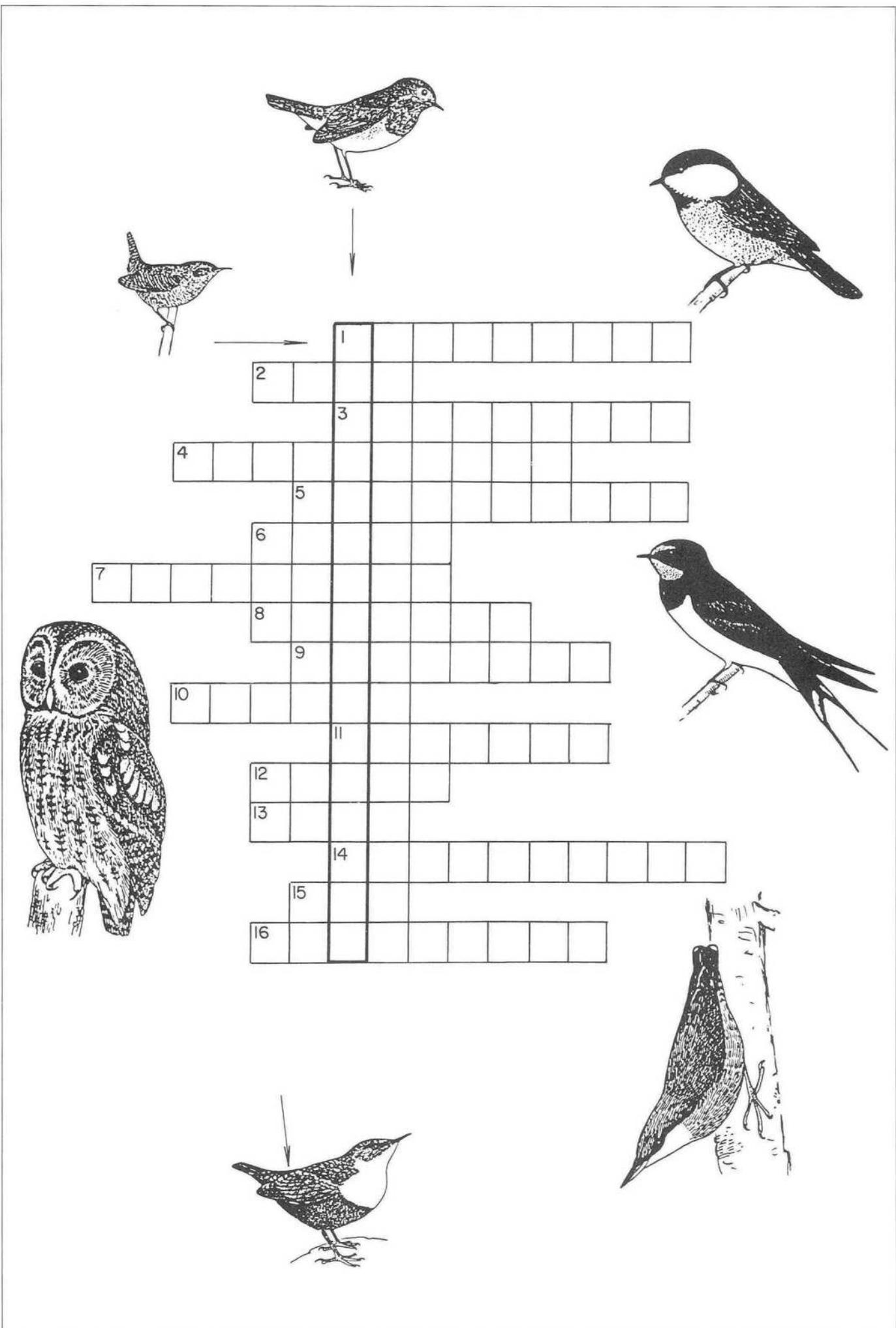
In ver cucu,
quel cont'adina mo cucu;
ei dat cucus – che creian mo dil mal
e san per traplas far in grond scandal!

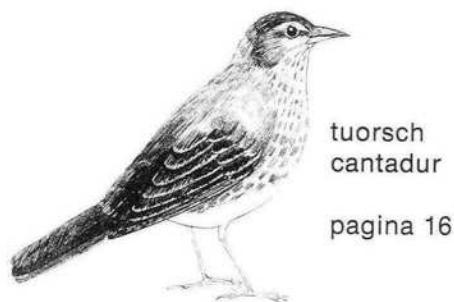
In ver cucu,
quel cont'adina mo cucu;
in cert cucu, quel conta gnanc cucu,
quel sa gnanc sez – – ch'el ei in ver cucu!

Ord: «Sulegliadas», poesias da Luis Candinás

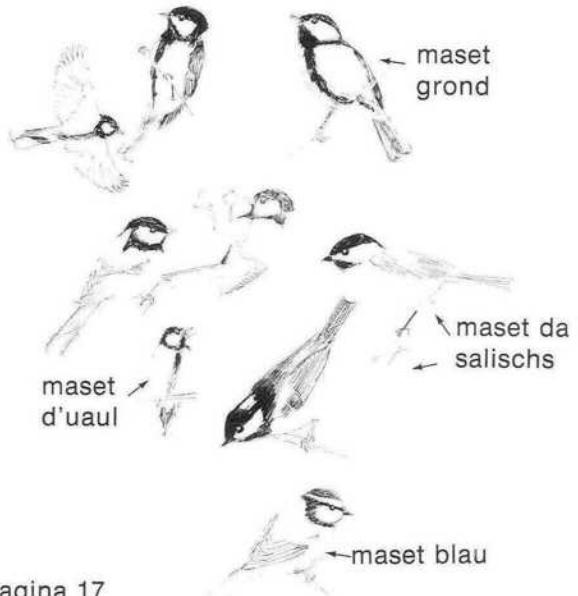
Fegl da repetiziun

- 1 Co senumna quei utschi?
- 2 Temps d'emigraziun dils utschals
- 3 Utschi che marcla il lenn
- 4 Instrument per observar utschals
- 5 Buna cantadura
- 6 Liug da cuvi
- 7 Utschi dalla notg
- 8 Utschi feminin
- 9 Utschi che sa reiver fetg bein engiu
- 10 Part digl utschi (mira paliet)
- 11 Retg dils utschals
- 12 Famiglia d'utschals che resta tier nus igl unviern
- 13 Conta la primavera (ova en ignivs jasters)
- 14 Fa igniv sut la grunda
- 15 Part digl utschi
- 16 S'occupescha intensivamein cun la scienzia d'utschals

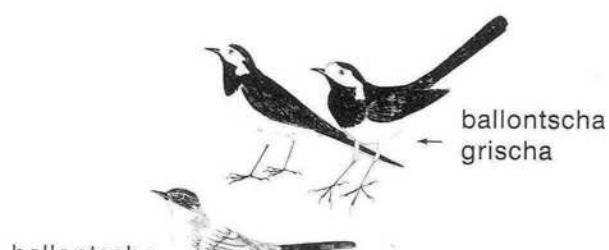

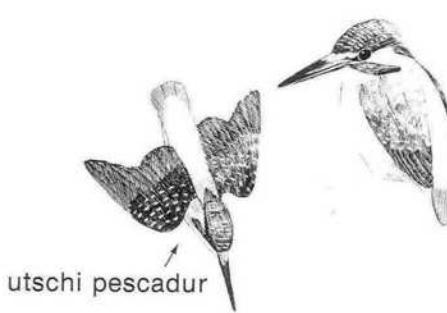
pagina 16

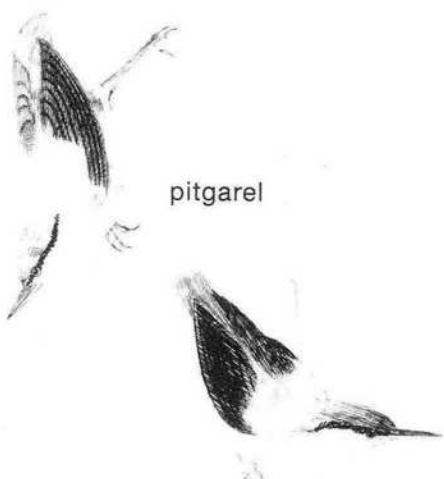
pagina 17

pagina 18

pagina 19

pagina 20

pagina 21

Sligiaziuns

Loghens preferi per encuir vivonda (pagina 2)

1 merlotscha, 2 tuorsch cantadur, 3 fustget da feglia, 4 puppentgietschen, 5 ballontscha, 6 pitgarel, 7 maset blau, 8 sgnappamustgas grisch, 9 figliarel da salischs, 10 hirundella da grunda

Fuormas da bec e vivonda (pagina 4)

1 figliarel
maglia insects pigns sin roma e feglia

2 merlotscha
fora ella tiara, fretgs loms e fretgs da caglias

3 maset da paliu
maglia insects pigns e semenzas pintgas

4 prelat
fretgs da caglias,
semenzas pintgas,
brumbels da caglias

5 parfinchel
semenzas e biars insects

6 petgacocs
semenzas cun crosa dira, brumbels da caglias

7 cruscharel da pégn
bec special per allontanar las squamas dalla miscalca

Siluettas (pagina 12)

1 lodola, 2 zeisch, 3 sgaret da paliu, 4 fustget, 5 puppentgietschen, 6 ballontscha,
7 figliarel, 8 merlotscha, 9 cuacotschna, 10 maset, 11 marena

Las parts digl utschi (pagina 13)

1 gaulta, 2 puppen, 3 cumbel, 4 pèz, 5 stgeina comba, 6 plomas dil maun, 7 plomas guvernagl, 8 cuetta suren,
9 plomas dil bratsch, 10 cualet, 11 pindellas dall'ala, 12 culiez, 13 sdrema sur igl egl/sdrema dalla tempra

Litteratura

Nos utschais I+II

Parey Vogelbuch, edizion Paul Parey, Hamburg

Die Vögel Europas, edizion Paul Parey, Hamburg

Vögel beobachten, edizion BLV Verlagsgesellschaft, Turitg

Rettet die Vögel . . . wir brauchen sie, edizion Herbig, München

Die Brutvögel der Schweiz, edizion Aargauer Tagblatt, Aarau

